

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра
з теми: «АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР»

Виконала: студентка 2 курсу
Спеціальності 013 Початкова освіта
Бабій Мирослава
Керівник: Мартіна О.В.,
кандидат філологічних наук, доцент
Рецензент: Гордійчук М.С.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ	13
1.1. Психолого-педагогічні аспекти ігрової діяльності як передумова навчальної діяльності.....	13
1.2. Дидактична гра як один із способів залучення молодших школярів до активної розумової діяльності.....	28
1.3 Особливості застосування дидактичних ігор на уроках української мови.....	32
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ II. ГРА ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	39
2.1. Різновиди ігор та їх практичне застосування в навчальній діяльності....	39
2.2. Ігри як один із ефективних засобів формування та розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів.....	45
2.2.1. Система навчально-ігрових вправ на засвоєння лексико –граматичного матеріалу.....	51
2.2.2. Навчально-ігрові вправи для формування синтаксичних понять.....	57
2.3. Організація експериментального навчання.....	61
2.4. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	73
Висновки до розділу 2.....	79
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Законі України «Про освіту» пріоритетами навчально-виховного процесу визначено всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей. У зв'язку з освітніми завданнями дедалі актуальнішими стають проблеми оновлення шкільної освіти з метою створення особистісно зорієнтованого освітнього простору. «Навчальна діяльність учнів має бути свідомою, активною, умотивованою, здобуті учнями знання повинні трансформуватись у культурні, духовні загальнолюдські й національні цінності, які сприяли б формуванню в школярів якостей, необхідних для повноцінного особистого й соціального життя»[23].

Конкретизація освітніх цілей знайшла своє відображення в таких освітніх документах, як Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [41], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) [68], Закон України «Про мови» [23], Концепції мовної освіти [30], [23], Державні стандарти [13], [15], програми для загальноосвітніх навчальних закладів [50] і для початкової загальної освіти [51], [52]. У цих документах окреслено мету і зміст навчання, визначено вимоги й нові підходи до навчання української мови, наголошується на необхідності розвитку в учнів здатності до творчого самовираження, формування мовленнєво-комунікативних умінь.

Відомо, що основна мета навчання рідної мови полягає у формуванні особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно користуватись мовними засобами. Навчання рідної мови відбувається в рамках особистісно-орієнтованого підходу, який враховує рівень мовного розвитку та мовні здібності, індивідуальні особливості кожної дитини і стимулює творчі прояви особистості. Одним із ефективних методів реалізації освітніх завдань у початковій школі є навчально-пізнавальна гра. Питання використання гри в

навчальному процесі висвітлено в працях багатьох відомих педагогів (Вахтерова В., Ващенко Г., Коменського Я., Монтесорі М., Русової С., Ушинського К., Фребеля Ф.), які вважали, що використання ігрової діяльності в навчальному процесі сприяє створенню позитивних умов для навчання школярів – без примусу, цікаво, доступно. У впровадженні навчальної гри в освітній процес важлива роль належить відомим вітчизняним педагогам ХХ століття Ю. Азарову, Ш. Амонашвілі, В. Сороці-Росинському, В. Сухомлинському. На їхню думку, використання ігрових засобів значно активізує навчальний процес.

Значення гри для загального психічного розвитку дитини (сприймання, пам'ять, мислення, увага, уява, емоційно-вольова сфера тощо) розкрито в працях таких психологів, як Ю. Аркін, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Виноградов, Д. Ельконін, С. Рубінштейн. Навчальну гру як ефективний засіб мотивації навчально-пізнавальної діяльності висвітлено в працях А. Анікеєвої, Л. Артемової, А. Бондаренко, В. Буслаєва, Р. Жуковської, В. Захарченко, В. Крутій, Т. Маркової, Н. Кудикіної, В. Мухіної, О. Усової. Однак питання застосування навчально-пізнавальної гри в процесі розвитку мовлення дітей розглядалося переважно у зв'язку з дослідженням ігрової діяльності дошкільників: сюжетно-рольові ігри (Захарченко В.), ігрові мовленнєві ситуації (Богущ А., Луцан Н.), словесні, творчі ігри (Аматьєва О., Ласунова С., Савінова Н.).

Обґрунтування ефективного використання ігрових засобів у процесі мовленнєвого розвитку дітей неможливе без вивчення досліджень психолінгвістів. Психолінгвістичний аспект мовленнєвої діяльності розкривається в працях М. Жинкіна, І. Зимньої, О. О. Леонтьєва, І. Синиці та інших. Науковцями розкрито уявлення про структуру мовленнєвої діяльності й різноманітні психофізіологічні механізми породження мовлення, що забезпечують реалізацію мовленнєвого акту на основі знайомого матеріалу з використанням комунікативно спрямованих одиниць висловлювання.

Психолінгвістикою доведено, що здатність дитини використовувати власні висловлювання в ігрових ситуаціях максимально активізує мовлення дітей.

Водночас аналіз теоретичної літератури і шкільної практики засвідчив, що проблему використання ігрового потенціалу в процесі формування мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів досліджено недостатньо.

Заняття-ігри різних типів (індивідуальні, індивідуально-групові та групові) є провідною формою навчання учнів рідної мови та розвитку мовлення. Дітям подобаються ті види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу і самостійність, потребують інтелектуального напруження, винахідливості та творчості. Москаленко Н.А зауважує: «Гра є найсприятливішою атмосферою для спілкування, тому заняття з розвитку мовлення слід проводити цікаво, в захоплюючій та ігровій формі на добре знаному матеріалі. Дитина починає гратися у ранньому віці, коли ще не може виконувати найпростішого трудового процесу. Гра для неї – супутник життя оскільки дитина, граючись, живе і, живучи, грається. У процесі ігрової діяльності у дітей розвивається самостійність у мисленні, творчі задатки, такі життєво необхідні якості, як кмітливість і винахідливість» [38, с. 24-26].

Значення гри неможливо вичерпати й оцінити розважально-реактивними можливостями. У тому і є її феномен, що, будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости в навчання, у творчість, у терапію, у модель типу людських відносин і проявів у праці.

Поняття “ігрові педагогічні технології” включає досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. Ігрова форма занять, на думку Усової А.П., «створюється на уроках за допомогою ігрових

прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання, стимулювання до навчальної діяльності»[64].

Богуш А.М. вважає, що «Реалізація ігрових прийомів і ситуацій при визначеній формі занять відбувається за такими основними напрямками:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання;
- навчальна діяльність підкоряється правилам гри;
- навчальний матеріал використовується в якості її засобу;
- у навчальну діяльність вводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове;
- успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом[6].

Зацікавити школярів мовою як предметом навчання можна передусім шляхом уникнення одноманітності, шаблону і схематизму в роботі над словом, позбавлення учнів необхідності нудно зубрити визначення і правила. Чітке і доказове опрацювання мовних явищ та варіювання форм, методів і прийомів навчання, адекватних виучуваним фактам, є тими чинниками, які збуджують пізнавальний інтерес і стимулюють самостійне мислення школярів. У зв'язку з цим має бути належно оцінена роль і місце у навчальному процесі цікавих мовних матеріалів.

«Цікаві матеріали з мови – це дидактичні матеріали, що сприяють цікавості навчання», а «цікавість навчання – це фактор підвищення інтересу до занять з мови» [47; 63]. «Цікавість – це використання під час навчання різноманітних методичних прийомів і дидактичних засобів, щоб привернути увагу учнів, збудити у них інтерес до предмета, викликати прагнення до здобуття знань» [66; 10].

Загально визнаною вже стала думка, що по-справжньому організувати роботу над розвитком мовлення може вчитель, який добре знає найновіші дані лінгвістики, психології, психолінгвістики про природу живого мовного спілкування. Тому багато досвідчених педагогів висувують завдання навчити дітей цілком вільно володіти усним і писемним мовленням, зв'язно

висловлювати свої думки, готувати невеликі усні виступи, повідомлення, говорити чітко, виразно і жваво. Таким чином, поняття розвитку зв'язного мовлення значно розширюється. Вчителі зрозуміли, що розвивати мовлення дітей лише на уроках, спеціально призначених до цього – недостатньо. Звідси відсутність комунікативної культури, обмеженість словникового запасу, невміння чітко висловлюватися в позаурочний час. Тому необхідно на кожному уроці при вивченні будь-якої теми розвивати в учнів уміння спілкуватися, тобто комунікативні уміння, оскільки саме вони є запорукою успішного формування соціально активної особистості.

Навчання рідної мови в загальноосвітній школі має забезпечити реалізацію практичних, освітніх, розвивальних і виховних цілей.

У школярів молодшого шкільного віку «...переважають ігрові інтереси, довільна поведінка, наочно-образне мислення, практичне ставлення до розв'язування завдань»[70, с.54]. Зважаючи на все це, доцільно у роботі з ними на уроках української та англійської мов систематично застосовувати елементи гри у поєднанні з бесідою, елементами самостійної роботи.

Гра, як відомо, є провідною формою діяльності дитини в дошкільному віці, а в молодшому шкільному віці пріоритетною стає навчальна форма. Не секрет, що чимало видатних педагогів справедливо звертали увагу на ефективність використання ігор у процесі навчання. І це зрозуміло. В іграх особливо повно і часом несподівано виявляються здібності не тільки дитини, а й дорослої людини.

Щоб оцінити значення і місце цікавих завдань та ігрових форм роботи, потрібно насамперед наголосити, що використання їх ставить за мету не розважати, а навчати школярів, збагачувати їх знаннями в умовах розкнутості, задоволення і радості. Савчук Н.Г. наголошує: «Зміст ніде не повинен приноситись у жертву цікавості» [55]. Цікаві мовні матеріали не повинні знижувати рівень навчальної роботи, а, навпаки, нести мовознавчу інформацію, над якою учні із задоволенням або й захопленням працюють і яку легко, невимушено засвоюють.

У процесі добору таких матеріалів учитель, крім цікавості, враховує всі загальнодидактичні й методичні принципи навчання, зокрема науковість і доступність знань. Для цікавих завдань і лінгвістичних ігор добираються науково обґрунтовані мовні факти, які відповідають рівню підготовленості школярів і захоплюють їх. «Цікаві завдання і мовні ігри — це, по суті, вправи, спрямовані на засвоєння й осмислення знань у жвавій, приємній атмосфері. Робота над ними викликає інтерес, збудження, а опора на емоційність сприяє кращому засвоєнню і запам'ятовуванню відомостей з мови. У кожному разі цікаві мовні матеріали передбачають досягнення дидактичної мети – розширення і зміцнення мовних знань, збагачення словникового запасу школярів й удосконалення їхнього мовлення»[67].

Особливо актуальним є застосування на уроках української мови дидактичних ігор. Адже саме дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання школярами навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості.

Роль гри та її доцільність у навчальному процесі стали предметом дослідження багатьох провідних учених. Зокрема, Н.Я.Грипас, А.С.Макаренка, Н.А.Москаленко, В.О.Сухомлинського, К.Д., Ушинського, Б.Д.Ельконіна та інших [48, 21,70, 72, 28].

Особливої уваги заслуговує діяльність і педагогічна спадщина А.С.Макаренка, який писав: «Є ще один важливий метод – гра... Треба насамперед сказати, що між грою і роботою немає такої великої різниці, як дехто думає... У кожній хорошій грі є насамперед робоче зусилля та зусилля думки... Дехто гадає, що робота відрізняється від гри тим, що в роботі є відповідальність, а в грі її немає. Це неправильно: у грі є така сама велика відповідальність, як і в роботі, – звичайно, у грі хорошій, правильній...» [48].

Сам А.С.Макаренко – яскравий взірць ігрової позиції педагога. Він на багатьох прикладах довів, що в житті дитячого колективу серйозна, відповідальна й ділова гра має посідати важливе місце. І педагоги зобов'язані

вміти грати, підкреслював Антон Семенович. Така позиція забезпечувала особливий ігровий стиль усього колективу, робила життя його вихованців красивим. «У дитячому віці гра — це норма, і дитина повинна завжди гратися, навіть коли робить серйозну справу» [39, с. 12].

Сучасний урок рідної мови немислимий без інтенсивності і потребує від учнів концентрації уваги, напруження сил. Застосування ігор дає змогу зберегти ентузіазм і високу працездатність до останніх хвилин уроку. Тому особливо обґрунтованого підходу на уроках мови в початковій школі потребує гра, яка має велике значення в розвитку навчальної активності школярів.

Місце і роль ігрової технології в навчальному процесі, сполучення елементів гри та навчання багато в чому залежать від розуміння вчителем функцій педагогічних ігор. Дослідниця ігрової діяльності Франківська О. зазначає: «Гра – це школа професійного та сімейного життя, школа людських відносин. Але від звичайної школи вона відрізняється тим, що людина, навчаючись у ході гри, і не підозрює про те, що чомусь учиться. У звичайній школі неважко вказати джерело знань. Це вчитель – особа навчальна. Процес навчання може вестися у формі монологу (вчитель пояснює, учень слухає) і у формі діалогу (або учень ставить запитання вчителю, якщо він чогось не зрозумів й у стані своє розуміння зафіксувати, або вчитель опитує учнів з метою контролю). У грі немає джерела знань, що пізнається легко, немає учнів. Процес навчання розвивається мовою дій, учаться й учать усі учасники гри в результаті активних контактів один з одним. Ігрове навчання ненав'язливе. Гра здебільшого добровільна й бажана» [70, с.58].

Отже, обрана тема надзвичайно важлива для глибокого її вивчення та практичного застосування в початковій школі. Її актуальність на сучасному етапі навчання мови є очевидною, а особливо з урахуванням нових напрямів у системі освіти, що дають простір для новаторства і впровадження в життя власних неординарних ідей та рішень. І саме гра, як найменш обтяжена умовностями та різного роду обмеженнями форма, найбільш сприятлива для

застосування її в молодших класах, оскільки саме тут існують необмежені можливості для реалізації творчого потенціалу як вчителя, так і учнів.

Об'єкт дослідження – процес вивчення початкового курсу рідної мови із застосуванням комунікативно-ігрового навчання.

Предмет дослідження — методика впровадження у навчальний процес мовної гри як засобу актуалізації мовних знань та комунікативних умінь, спрямованих на свідоме засвоєння виучуваного матеріалу.

Робоча гіпотеза. Можливості учнів у підвищенні їх пізнавальної активності потребують постійної систематичної роботи при вивченні будь-якої мовознавчої теми. Цьому значною мірою сприяють ігрові види роботи. Якщо проводити систематичну роботу з розвитку пізнавальної активності молодших школярів, впроваджуючи при цьому ігрове навчання, то краще засвоюється виучуваний матеріал, а засвоєні знання переходять у стійкі уміння та навички.

Мета роботи – описати методику створення ігрових ситуацій на уроках рідної мови в початкових класах, описати мовні ігри та їх роль у формуванні та розвитку мовленнєвих навичок молодших школярів.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати логічно взаємопов'язані **завдання:**

1. Проаналізувати навчально-методичну та психолого-педагогічну літературу з обраної теми.
2. Обґрунтувати роль гри на уроках рідної мови в початкових класах.
3. Розглянути роль гри як засобу удосконалення мовленнєвих умінь молодших школярів.
3. Зазначити позитивні та негативні сторони подібної форми навчання.
4. Описати різновиди мовних ігор та методику їх використання у навчальному процесі.
5. Зробити конкретні висновки щодо доцільності використання гри на уроках української мови в початкових класах.

Для досягнення поставленої в роботі мети використовувалися такі **методи:** а) **теоретичні:** вивчення, аналіз, порівняння, узагальнення даних психолого-педагогічної, психолого-лінгвістичної, лінгвістичної і лінгводидактичної літератури з проблеми дослідження, аналіз програми, підручників і навчальних посібників з української мови для початкової школи; б) **емпіричні:** спостереження за доцільністю впровадження комунікативно-ігрового навчання на уроках рідної мови, діагностування рівня сформованості мовно-граматичних і мовленнєвих знань і вмінь; педагогічний експеримент; методи статистичної обробки і якісного аналізу даних експерименту.

Методологічними засадами дослідження є філософські положення щодо суспільної природи мови і мовлення як засобу спілкування й пізнання; положення про діалектичну єдність мислення, мови й мовлення; психологічна теорія мовленнєвої діяльності; психологічні й психолінгвістичні положення про природу й функції мовлення; системно-структурний підхід до аналізу навчальної та ігрової діяльності; психолого-педагогічні положення щодо ролі ігрової й навчальної діяльності в розвитку особистості дитини.

Теоретичну основу дослідження становлять праці психологів, психолінгвістів, дидактів і лінгводидактів про мовлення як специфічний вид діяльності (Жинкін М., Жуйков С., Зимня І., Леонт'єв О. О., Маркова А.), про формування мовленнєвих вмінь і навичок (Артемов В., Виготський Л., Левітов М., Платонов К., Савченко О., Супрун Л.), про комунікативне спрямування мовної освіти (Біляєв О., Скуратівський Л., Варзацька Л., Коваль Г., Мельничайко В., Купалова О., Капінос В.).

Наукова новизна дослідження полягає в науковому обґрунтуванні змісту навчання, дібрано методи, прийоми й форми мовленнєвого розвитку учнів початкових класів у навчально-ігровій діяльності; уточнено поняття «ігрові форми навчання», «навчально-ігрова діяльність», «ігровий метод навчання», дібрано й систематизовано ігрові мовленнєві завдання і вправи, удосконалено

типологію мовленнєвих ігрових вправ, подальшого розвитку набуло положення про взаємозв'язок навчальної, ігрової й мовленнєвої діяльності, механізми взаємодії та взаємозалежності їх у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення роботи. Матеріали роботи можуть бути застосовані у практичній роботі вчителів початкових класів, студентами педагогічних факультетів під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були представлені на студентську наукову конференцію (квітень 2019р.) обговорювалися на засіданні кафедри теорії і практики початкової освіти.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел.

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, сформульовано гіпотезу, подано перелік використаних методів дослідження, розкрито практичне значення отриманих результатів, представлено дані про апробацію результатів дипломного дослідження.

У **першому розділі** «ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ» розкрито психолого-педагогічні аспекти навчальної гри, сутність гри та її значення в навчальному процесі для формування вмінь і навичок, пізнавальної активності і самостійності дітей під час вивчення мовних явищ; описано структуру і специфіку мовної гри, її роль і місце на уроках мови.

У **другому розділі** «ГРА ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ» охарактеризовано різні види мовних ігор та описано методику їх практичного застосування у навчальній діяльності; розкрито роль мовної гри у формуванні та розвитку мовленнєвих умінь та граматичних навичок, подано результати експериментального дослідження.

У завершальній частині роботи сформульовано загальні **висновки** за результатами експериментального навчання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вивчення мови в школі передбачає, як відомо, реалізацію трьох основних, тісно пов'язаних між собою завдань: 1) дати школярам знання з мови і вміння використовувати їх у практиці спілкування; 2) розвивати мислення, творчі вміння й здібності; 3) виховувати національно свідому особистість.

Навчальна мета включає передусім базову лінгвістичну освіту – опанування школярами знань про мовну систему, її рівні, структурні одиниці та засвоєння норм літературної мови і на цій основі формування вмінь і навичок свідомого використання мовних ресурсів у процесі мовленнєвої діяльності в різних сферах суспільного життя. Результативність реалізації навчальної мети – свідомість, міцність і глибина знань учнів з мови, як і будь-якої іншої навчальної дисципліни, перебуває у прямій залежності від активної зацікавленості предметом, бажання знати його.

У роботі розглянуто ігрові методи навчання, аналіз яких показав, що інтерес до навчальної гри впродовж багатьох років не згасає, з'являються нові напрями її дослідження. Проте й нині ще недостатньо теоретично обґрунтовані ігрові методи і форми навчання, відсутня їх класифікація, не розроблена структура ігрового навчання, технологія застосування та оцінювання ефективності використання тих чи інших ігрових методів і форм навчання, зокрема у середній та старшій школі. А головне – потребує розробки технологія підготовки вчителів до використання ігрових методів і форм навчання.

Одним із методів навчання, що сприяє розвитку мислення, засвоєнню виучуваного матеріалу, знімає напруженість і втому є мовна гра. Гра – одна з найважливіших сфер життєдіяльності дитини. Використання цікавих, ігрових мовних матеріалів винятково важливе з погляду розвитку мислячої особистості. По-перше, такі завдання здебільшого є пошуковими. Вони ставлять учня перед необхідністю самотужки знаходити шляхи розв'язання, а

отже, розпізнавати, аналізувати мовні факти, зіставляти їх і формулювати висновки. А це розвиває творчі можливості школяра, його увагу, самостійність та ініціативність. По-друге, ігрова ситуація створює позитивну мотивацію учіння, пробуджує бажання знати і нерідко стимулює прилучення до праці над словниками, науково-популярною мовознавчою літературою, що формує вміння учитися, виховує культуру праці. По-третє, самостійно відкриваючи для себе певні мовні явища, учень дістає задоволення, впевненість у своїх здібностях, що зумовлює самореалізацію особистості.

Формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів становить актуальну проблему сучасної лінгводидактики, оскільки ці вміння є важливим складником підвищення мовленнєвої компетентності молодших школярів. У нашому дослідженні знаходить обґрунтування положення про те, що між функціональним і комунікативним підходами до вивчення української мови інтегративним за сутністю компонентом стає навчально-ігрова діяльність учнів у процесі засвоєння мовних знань і вдосконалення мовленнєвих умінь.

У ході експериментальної методики було з'ясовано, що використання цікавих завдань та ігрових форм роботи на уроках української мови особливо ефективно під час підготовки учнів до сприймання нового матеріалу та в підсумку уроку. Перед вивченням певної теми ігрові завдання практикуються з метою збудити інтерес учнів, привернути увагу до неї. Вони є своєрідною розумовою розминкою. Наприкінці уроку, коли знижується продуктивність праці лінгвістичні ігри, знімають напруження, і школярі активно виконують вправи з теми в ігровій формі. Цікаві лінгвістичні завдання, які пропонуються школярам, мають раціонально поєднуватися з погляду як форми, так і змісту. Ігрові форми роботи на уроках мають приваблювати учнів своєрідністю завдань і бути засобом прилучення їх до активної праці над „буденними" питаннями шкільного курсу мови.

Система навчально-ігрових вправ експериментальної методики побудована таким чином, щоб вона відображала природу процесу становлення вмінь і навичок, тобто вправи були адекватними тим умінням і

навичкам, які запроектовані в цілях навчання. Групи вправ застосовувалися не ізольовано, а в постійному взаємозв'язку, комплексно. Добір і систематизація вправ здійснювалися відповідно до виучуваного програмового матеріалу, послідовність їх застосування відповідала меті й етапу формування мовленнєвих умінь в учнів.

Визначено та обґрунтовано дидактичні умови, що впливають на реалізацію навчально-ігрової діяльності, а саме: а) доступність змісту гри психологічним і віковим можливостям учнів 2 класів, їх навчальному досвіду, б) забезпечення потреб та інтересів; б) відповідність змісту навчально-пізнавальної гри меті й завданням уроку; в) дотримання рівноваги в процесі взаємодії навчальної й ігрової діяльності; г) урізноманітнення видів навчально-пізнавальних ігрових вправ і завдань у навчальному процесі.

Аналіз результатів експериментального навчання засвідчив, що рівні сформованості мовленнєвих умінь (високий і достатній рівні разом) в учнів ЕК виявилися значно вищими, ніж в учнів КК. Зокрема рівень сформованості лексико-граматичних умінь в учнів ЕК вищий на 18,6%, уміння усно переказувати текст – на 16,2%, створювати усні висловлювання на 15,4%, що підтверджує ефективність пропонованої методики.

Проаналізувавши історичну, психолого-педагогічну і методичну літературу, можна зробити висновки, що гра на уроках української мови допомагає учням молодших класів подолати несміливість, повірити в себе, у свої сили, вивчити нову лексику, підвищує інтерес до знань, розвиває кмітливість, допомагає уникнути перевантажень, зберегти стійку увагу, ентузіазм і високу працездатність до останніх хвилин уроку, дає можливість у захоплюючій формі розвивати, збагачувати мову, сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів, всебічному її розвитку.

Дослідження показує, що правильно організована мовна гра на уроках стає не просто розвагою, а захоплюючим, цікавим способом здобуття знань для учнів початкових класів, засобом розвитку інтелектуальних сил дитини. Щоб мовна гра не була лише розвагою, а й навчанням, розвитком і

вихованням особистості, необхідно при її застосуванні ставити серйозне завдання, чітко визначити правила дій, уважно добирати і добре готувати матеріал і засоби для її проведення. Мовна гра, як і будь-яка інша, буде ефективною, якщо вона організована за відповідними правилами.

Отже, гра має різноплановий вплив на навчальний процес, оскільки вона стимулює пізнавальний інтерес особистості, допомагає створити дружню і теплу атмосферу у класі, через гру учень пізнає реальний світ і готується до дорослого життя. Гра допомагає зробити уроки цікавими, нестандартними, допомагає позбутись шаблонів у проведенні їх, підтримує робочу атмосферу, інтерес учнів до останніх хвилин уроку, дозволяє учителеві створити ситуації, наближені до життя, в яких учні вимушені використовувати мову, яка вивчається, як єдиний засіб спілкування, залишаючись при цьому тільки методом навчання.

Однак, місце ігор на уроці та відведений для них час залежить від низки факторів: підготовки учнів, матеріалу, що вивчається, конкретних цілей та умов уроку та ін. Якщо гра використовується як тренувальна вправа при первинному закріпленні, то їй можна відвести 20-25 хвилин уроку. В подальшому ця ж гра може проводитися впродовж 3-5 хвилин та бути своєрідним повторенням уже вивченого матеріалу, а також зарядкою на уроці. Одна і та ж гра може бути використана на різних етапах уроку. Треба тільки пам'ятати, що при всій ефективності гри необхідно дотримуватись почуття міри, щоб гра не втомила учнів та не загубила свіжість емоційного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. В школу с шести лет // Педагогический поиск : [Сост. И. Н. Баженова] / Ш. А. Амонашвили. – М. : Педагогика, 1988. – С. 9-56.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л. В. Артемова – К. : Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Артемова Л.В. Вчися граючись. – К.: Знання, 2000. – 257 с.
4. Безрукова І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості / Ірина Безрукова // Початкова школа. – 1998. – № 9. – С. 53–57.
5. Беляєв О. М. Сучасний урок рідної мови / О. М. Беляєв. – К. : Рад. школа, 1981. – 176 с.
6. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К. : Слово, 2008. – 256 с.
7. Бондаренко А.К. Дидактические игры в школе. – М.: Наука, 2001. – 201 с.
8. Буслаев Ф. И. О преподавании отечественного языка / Ф. И. Буслаев. – М.: Просвещение, 1992. – С. 30-31.
9. Выготский Л. С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С. 62-76.
10. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991. – 480с.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
12. Двісті ігор на уроках англійської мови / Упорядник: Павлюк А.В. – Тернопіль: Мандрівець, 2002. – 56с.
13. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.) – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
14. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1-19.

15. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти. (Зі змінами, затвердженими колегією Міністерства освіти і науки України від 20.10.2005 р. «Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання» // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 23-44 (1-44).
16. Донченко Т.К. Мета одна, уроки – різні// Урок української. – 2000. – № 11-12. – С. 14-16.
17. Донченко Т.К. Уроки мови мають стати уроками словесності// Дивослово. – 2005. – №4. – С. 36-38.
18. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови в початкових класах. – К.: Вища школа, 2002. – 398 с.
19. Эльконин Б. Д. Избранные психологические труды / Б. Д. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
20. Эльконин Б. Д. Психология обучения младшего школьника / Б. Д. Эльконин. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
21. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності // Рідна школа. – 2000. – №3. – С.37-39.
22. Жуковская Р.И. Игра и ее педагогическое значение. – М.: Наука, 2005. – 266 с.
23. Закон України «Про мови». – К. : Україна, 1994. – 15 с.
24. Ільяницька Л.С. Ігрові проблемні ситуації// Школа. – 2004. – №7. – С. 27-28.
25. Інтонанція як засіб мовної комунікації / А. Й. Багмут, І. В. Борисик, Г. П. Олійник. – К. : Наука, 1980. – 243 с.
26. Исупов К.Г. Второе рождение проблемы „игра” и искусство // Философские науки. – 1974. – №5-6. – С.148.
27. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназіях: Навч. посіб. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
28. Карлгрен Ф. Воспитание к свободе. Педагогика Рудольфа Штайнера. — М: Издательство Московского центра Вальдорфской педагогики, 1993.

29. Кондратенко Л. О. Весела грамота : [рекомендації для вчителів та вихователів початкової школи], [за ред. Ю. З. Гільбуха] / Л. О. Кондратенко. – К. : НПЦ Перспектива, 1995. – 144 с.
30. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 59-65.
31. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : [монографія] / Кудикіна Н. В. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. – 272 с.
32. Ладыженская Т. А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся / Ладыженская Т. А. – М. : Педагогика, 1976. – 225 с.
33. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 280 с.
34. Логачевська С. П. Мій помічник на уроках розвитку мовлення: [посібник для 2 класу] / С. П. Логачевська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. – 100 с.
35. Люблінська Г. О. Дитяча психологія: [посібник для студентів педагогічних інститутів] / Г. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.
36. Любчук О. К. Психологічна готовність дитини до оволодіння учбовою діяльністю : дис ... канд. психол. наук : 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія» / О. К. Любчук. – К., 1998, –177 с.
37. Ляховецький В. «Грамматика малої Лесі» як джерело вивчення педагогічних ідей І. Огієнка / Володимир Ляховецький // Початкова школа. – 1997. – № 5. – С. 47-50.
38. Москаленко Н.А. Застосування ігрових та мовленнєвих ситуацій // Початкова школа. – 1990. – №2. – С.24-26.
39. Макаренко А.С. Педагогические сочинения/ Педагогические сочинения у 8-ми т. Том 8 /Сост. М.Д. Виноградова, А.А. Фролов. - М.: Педагогика, 1986. - 336 с.

- 40.Методика навчання української мови в початковій школі: [навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів]; [за наук. ред. М. С. Вашуленка]. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 364с.
- 41.Мухина В. С. Шестилетний ребёнок в школе : [кн. для учителя]. – [2-е изд., испр. и доп] / В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1990. – 175 с.
- 42.Наумчук М.М. Уроки рідної мови в початковій школі. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – 48 с.
- 43.Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – 24 квітня – 1 травня. – С. 2-4.
44. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. – 392 с.
- 45.Павленко С. Ламаймо голови над головоломками// Урок української. – 2000. – №8. – С. 19-21.
- 46.Петрук О. М. Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Оксана Миколаївна Петрук. – К., 2006. – 197 с.
- 47.Передрій Г. Про цікаві завдання та ігрові форми роботи з української мови // Дивослово. – 2005. – №1. – С.7-14.
- 48.Підгорна Н.І. Дидактичні ігри та пізнавальні завдання з мови. – К., 1988.
- 49.Потапенко О.І. Методика викладання української мови. – К.: Вища школа, 2002. – 126 с.
- 50.Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи. – К. : Перун, 2005. – 176 с.
- 51.Програми для початкової загальноосвітньої школи. 1-4 класи. К. : Початкова школа. – 2006. – 432 с.
- 52.Проблемы дошкольной игры: Психолого-педагогический аспект / [Под ред. Н. Н. Поддьякова, Н. Я. Михайленко]; Научно-исследовательский

- институт дошкольного воспитания Академии педагогических наук СССР.
– М. : Педагогика, 1987. – 192 с.
53. Психологія. За редакцією В. А. Крутецького. – К. : Вища школа, 1978. – 284 с.
54. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : [підручник для студентів педагогічних факультетів] / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
55. Савчук Н. Г. Дидактичні ігри на уроках української літератури в 5-7 класах як засіб навчальної діяльності учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (українська література)» / Н. Г. Савчук. К., 2009. – 21 с.
56. Саюк В. Навчально-ігрова діяльність на уроках географії / Валентина Саюк // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С. 62-64.
57. Свірчук Т. Малі фольклорні жанри як засіб взаємопов'язаного формування комунікативної та соціокультурної компетенції в учнів 5-го класу // Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів : [збірник наукових праць] / Тетяна Свірчук. – Рівне, 2006. – С. 180-184.
58. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 4-8 класів / І. О. Синиця. – К. : Рад. школа, 1974. – 216 с.
59. Скуратівський Л. Вивчення мовної теми як засіб мовленнєвого розвитку учнів / Леонід Скуратівський // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 4. – С. 27-32.
60. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа. 1984. – 288 с.
61. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : Вибрані твори : [у 5-ти т.] / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7-279.
62. Сушенцев О. Сутність пізнавальної діяльності учнів / Олександр Сушенцев // Рідна школа. – 2002. – № 11. – С. 13-15.
63. Українська мова з методикою навчання в початкових класах: інтегр. курс: [підруч. для викладачів укр. мови та методики викладання у почат. ланці

- освіти, пед. ВНЗ, для вчителів почат. кл. та студ.] / За ред. А. П. Каніщенко, Г. О. Ткачук; [вид. 2-ге., переробл. і допов.]. – К. : Промінь, 2008. – 232 с.
64. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей. [под ред. А. В. Запорожца] / А. П. Усова. – М. : Просвещение, 1976. – 96 с.
65. Устиненко В.И. Место и роль игрового феномена в культуре // Философские науки. – 1980. – №2. – С.69-77.
66. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. – Т.1. – С.326.
67. Федусенко Ю. І. Дидактична гра як засіб навчання іноземних мов молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 – «Теорія навчання» / Ю. І. Федусенко. – К., 2009. – 20 с.
68. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверищев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
69. Фіцула М. М. Педагогіка : [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с.
70. Франківська О. Ігрова педагогіка. Технологічний аспект // Відкритий урок. – 2005. – №21-22. – С.53-59.
71. Цікава дидактика. Українська мова. І-4 класи / Автор-упорядник І. Є. Серпухова. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок». – 2004. – 304 с.
72. Шарагова Н. Ігри на уроках української мови у 1–2 класах / Н. Шарагова // Початкова школа. – 2007. – № 9. – С. 6-10.
73. Шелехова Г. Т. Уроки розвитку зв'язного мовлення в старших класах: [пос. для вчителя] / Г. Т. Шелехова. – К. : Альфа – М, 1996. – 36 с.